

A magyar egyház helyzete a vegyes házbeli királyok idején (XIV-XV. sz.)

Károly Róbert hatalomra kerülése

III. András halála (1301. január 14.) után többen igény támasztottak a magyar királyi trónra. Károly Róbertet már 1301 tavaszán királlyá koronázta az esztergomi érsek. Az új király személyét azonban a főpapok és a főurak többsége nem fogadta el. Egyrészt azért mert a koronázás nem felelt meg a már kialakult törvényes szokásoknak. Magyar királlyá koronázás ugyanis akkor volt törvényesnek tekinthető, ha az alábbi három feltétel együttesen érvényesült:

- az esztergomi érseknek kellett a koronázást lefolytatnia,
- a koronázási szertartást a székesfehérvári bazilikában kellett megtartani,
- a királyt pedig I. István koronájának tartott Szent Koronával kellett megkoronázni.

Károly Róbert 1301-es koronázása azonban a felsorolt három feltételből kettőt nélkülözött, nevezetesen nem a Szent Koronával, és nem Székesfehérváron történt. Mindennek ellenére a pápa támogatta az Anjou-házból származó Károly Róbert trónigényét.

A magyar főurak és főpapok többsége azonban szívesebben látta volna a magyar királyi trónon II. Vencel cseh királyt, ő azonban maga helyett a fiát küldte Magyarországra. Az ifjú Vencelt a kalocsai érsek koronázta meg a Szent Koronával. A pápa azonban továbbra is kitartott Károly Róbert mellett, és Magyarországra küldte legátusát abból a célból, hogy próbálja meg a főpapok és a főurak többségét az ifjú Anjou jelölt oldalára állítani. Ez részben sikerült is, hiszen az időközben kinevezett új kalocsai érsek már a pápa hívének számított. Egyre több főúr is átállt Károly Róbert oldalára. Vencel belátta, hogy uralmának megszilárdítása nem járhat sikerrel, ezért 1305-ben elhagyta az országot. A koronát azonban nem Károly Róbertnek, hanem III. Ottó bajor hercegnek adta át. Ottó tehát már harmadik trónkövetelőként jelentkezett. A koronázást - miután mindkét érsek Károly Róbert hívének számított - a veszprémi és a csanádi püspök végezte el. Ottó igazi támogatásra azonban nem számíthatott. Egyedüli támaszként Kán László erdélyi vajda jöhetett szóba, aki eddig még nem kötelezte el magát egyik trónkövetelő mellett sem. Ottó el is utazott a vajdához, ott azonban börtön várta. A korona az erdélyi vajda kezébe került. Ottó, miután kiszabadult a fogságból elhagyta az országot, és többet trónigénnyel már nem lépett fel. 1307-re tehát Károly Róbert egyedül maradt a trónért folytatott küzdelemben.

V. Kelemen pápa legátust küldött az országba, hogy Károly Róbert helyzetét megerősítse. Az erdélyi vajda azonban nem akarta a Szent Koronát kiadni. A pápai legátus egy új koronát készíttetett, mellyel 1309-ben másodjára is megkoronázták Károly Róbertet. Végül sikerült megszerezni a Szent Koronát, amivel most már minden törvényes feltételnek megfelelően 1310 augusztusában harmadik alkalommal is megkoronázták Károly Róbertet.

Az egyház helyzete Európában a XIV. században

A pápák 1309-től székhelyüket áttették Rómából a franciaországi Avignonba. Ezt az időszakot a pápák avignoni fogságaként tartják számon, amely időszak 1377-ben ért véget. A pápaság franciaországi tartózkodása nem tekinthető igazi fogságnak, mivel ekkor az adók és a különböző jövedelmek olyan rendszerét fejlesztették ki, mely révén az egyház anyagi és gazdasági téren rendkívül megerősödött. Az anyagi gyarapodás ellensúlyozta az egyház addig meglévő egyetemes jellegének és politikai hatalmának csökkenését, melyet az avignoni tartózkodás maga után vont. A százéves háborúban elszenvedett kudarcok azonban Franciaország politikai vezető szerepét megszüntették és ezt követően a pápák visszatértek Rómába. Az avignoni fogság után az egyház mély válságba kerül, hiszen 1378-tól egy időben két pápa is megválasztásra kerül, míg a XV. század legelején az is előfordult, hogy egyszerre hárman is betöltötték a pápai tisztséget.

Károly Róbert (1308-1342) egyházpolitikája

A főpapi javadalmak betöltésének a rendje szerint a különböző papi testületek (káptalanok, szerzetesi közösségek) a királlyal egyeztettek annak a személyéről, akit a megüresedő főpapi méltóság betöltésére kívántak megválasztani. Az egyházi választást követte előbb a királyi, majd a pápai megerősítése a megválasztott személynek. A főpapi méltóságok betöltésének a jogát a pápa magának követelte azokban az esetekben, ha a főpap Rómában tartózkodott és ott meghalt. Ezt nevezzük a *reservatio* intézményének.

Károly Róbert az egyházi választás szokását figyelmen kívül hagyva saját rokonait, híveit helyezte a főpapi tisztségekbe. Fiát, Kálmánt győri püspöknek nevezte ki. A magyar egyház előljárói ezért XII. Benedek pápához fordultak, kifogásolva a királyi eljárást, az ugyanis a megüresedett egyházi tisztségek jövedelmét a királyi kincstár javára fordította. Továbbá felrótták, hogy „a király úr a székesegyházakat hosszú idővel főpapjuk halála előtt várományosan eladományozza.”¹ „A szentszék számára szedett adót csak úgy engedte ki az országból, ha annak harmadát a kincstár megkapja.”²

I. (Nagy) Lajos uralkodása (1342-1382)

Lajos apjával szemben igyekezett harmonikus kapcsolatot fenntartani a hazai katolikus egyházzal, ezért az egyházi történetírók egy része uralkodását a magyar katolikus egyház fénykorának tekinti. „Vitája inkább a szentszékkel akadt a pápai adók kérdésében. A keresztes hadjáratok céljára még a 13. században kezdték megadóztatni a pápák a papi jövedelmeket. 1274-ben a második lyoni egyetemes zsinaton határozatot hoztak, hogy a jövedelmek egytizedét szedik be ilyen címen az egyházi javadalmasoktól. Lajos 1352 után hét esztendőre pápai felhatalmazás alapján maga szedhette be a papi jövedelmek tizedét a skizmatikusok, az eretnekek elleni harcra hivatkozva. Később, mikor a szentszék az adót visszakövetelte, igyekezett ellenállni, és ebben a magyar főpapok is támogatták.”³

¹ Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: *Az egyházak Magyarországon Szent Istvántól napjainkig*, Korona Kiadó, Budapest, 1997. 40.o.

² Dienes Dénes: *A kereszténység Magyarországon 1526 előtt*, Sárospatak, 2001. 38.o.

³ Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: i.m. 40-41.o.

Az eretnekek elleni küzdelem részét képezte a Balkánon folytatott hódító hadjárat is. A balkáni terjeszkedés azonban nem volt mentes az erőszakos térítésektől sem. A nyugati kereszténység déli irányban történő terjesztésének az egyik eredménye, hogy a mai Bulgária területéhez tartozó Vidinben püspökséget hozott létre. Nagy Lajos király nevéhez fűződik a pécsi egyetem megalapítása is, melyre 1367-ben került sor.

Zsigmond (1387-1437) uralkodásának egyházi vonatkozásai

Nagy Lajos halála után a magyar királyi trónt lánya, Mária örökölte. Máriát Zsigmond még a király életében eljegyezte, a király halála után azonban annak özvegye, Erzsébet vette kezébe az ország irányítását, aki nem pártolta Zsigmondnak Máriával való házasságkötési tervét. A főpapok és a főurak egy része nem vette jó néven, hogy az özvegy királyné gyakorolja a hatalmat. Ezért III. Károly nápolyi királyt hívták meg a trónra, akit királlyá is koronáztak 1385-ben. Erzsébet táborába tartozó nagyurak azonban merényletet követtek el a király ellen, akit 1386-ban megöltek. Erzsébetet és a lányát, Máriát az ellentábort képező főúri csoport elfogta, majd Erzsébetet megölték. Zsigmond időközben feleségül vette Máriát és igyekezett kiszabadítani őt a fogságból. Törekvése sikerrel járt, majd 1387-ben Székesfehérváron a Szent Koronával megkoronázták. A főurak hatalmát azonban nem tudta megtörni. Amikor azok úgy érezték, hogy Zsigmond idegeneket helyez a főbb tisztségekbe ezzel háttérbe szorítva a hazai főurakat, fellázadtak ellene, majd fogságba is ejtették 1401-ben. Szabadulását követően továbbra sem sikerült helyzetét megszilárdítania, ekkor a főurak ugyanis nápolyi Lászlót hívták meg a magyar trónra. Zsigmondnak sikerült győzelmet aratni nápolyi Lászlót támogatók serege felett. Zsigmondnak ezt követően sikerült hatalmát megszilárdítania.

A főurak lázadása idején IX. Bonifác pápa is támogatta nápolyi László törekvéseit, ezért Zsigmond 1404-ben kiadta a *placetum regium* (királyi tetsvényjog) rendeletét. A rendelet értelmében

- a király hozzájárulása nélkül pápai bullával nem lehetett betölteni egyházi tisztséget. Ebben az időben bullásoknak hívták azokat az egyházi személyeket, akik bullával ellátott pápai oklevél alapján nyertek el megüresedett egyházi javadalmakat Európában.
- fenntartotta magának az üressé váló egyházi javadalmak adományozásának a jogát;
- egyúttal megtiltotta, hogy pápai ítéletlevelek kihirdetésre kerüljenek az országban királyi beleegyezés nélkül.

Zsigmond nevéhez fűződik a konstanzi zsinat (1414-1418) összehívása. Ekkora már egyszerre három pápa is hivatalban volt. Zsigmond célja az egyházszakadás megszüntetése volt, hiszen szüksége lett volna egy egységes egyház támogatására az egyre inkább fenyegető török veszéllyel szemben. Másrészt a huszitizmus elleni fellépésre is számított a zsinat részéről, mert abban nem csak az egyházat, de a fennálló feudális társadalmi rendet is veszélyeztető mozgalmat látott. Bár Zsigmond menlevelet adott Husz János számára, mégsem akadályozta meg, hogy Huszt a zsinat máglyahalálra ítélje.

Zsigmondnak sikerült elérnie, hogy a zsinat 1417-ben megerősítse a magyar királyok *főkegyúri jogát*. „A bíborosok kollégiuma [...] ígéretet tett, hogy a megválasztandó pápa és utódai csak olyanokat helyeznek érseki, püspöki egyházak, vagy monostorok élére, akiket a

magyar királyok kívánnak. Az apostoli szék nem avatkozik be – fogadták - a magyarországi és a csatolt országokban levő beneficium adományozásába, és senkit sem lehet megidézni pápai oklevéllel külföldi egyházi fórum elé, csak fellebbezés útján kerülhetnek a perek az apostoli székhez.”⁴

A zsinatnak végül sikerült megszüntetnie az egyházszakadást azáltal, hogy egyetlen pápát választottak V. Márton néven.

Mátyás király (1458-1490) egyházpolitikája

Hunyadi Mátyást 1458 januárjában tartott országgyűlésen választották királynak. Ekkor a korona III. Frigyes német-római császár birtokában volt, ezért Mátyást nem lehetett megkoronázni. A koronázási szertartás helyett Mátyást ünnepélyes keretek között ültették trónra (*intronizáció*). Az új király azonban mindent megpróbált annak érdekében, hogy a Szent Koronát visszaszerezze. Ennek érdekében III. Frigyessel 1463-ban megkötötte az ún. bécsújhelyi megállapodást. A megállapodásban többek között kikötötték, hogy Mátyás megkapja a koronát, de amennyiben törvényes utód nem származik tőle, akkor a magyar királyi trón III. Frigyesre, vagy pedig a fiára, Miksára száll. Később a Habsburgok erre a megállapodásra is hivatkozva próbálták megalapozni Magyarországra vonatkozó hatalmi törekvéseiket.

Mátyás uralkodása során erőteljesen kívánta érvényesíteni a Zsigmond korában elismerést nyert magyar királyokat megillető főkegyúri jogot. Saját jelöltjeivel töltötte be a jelentősebb egyházi javadalmakat. Egyrésztől rokonai, másrésztől pedig vagyontalan, alacsony sorból származó személyeket jelölt a főpapi méltóságokba, annak érdekében, hogy ezek a személyek uralkodásának támaszai legyenek.

Mátyás igyekezett a pápai befolyást jelentős mértékben csökkenteni az ország tekintetében. A király az 1471. évi XIX. törvénycikkben megtiltotta, hogy egyházi személyek közvetlenül a római kúria előtt indítsanak peres eljárást. A peres ügyeket a hazai illetékes bíró előtt kellett megindítani, és csak esetleges fellebbezés esetén kerülhetett ki az ügy Rómába.

Mátyás uralkodásának egyik vezérelve volt, hogy az ország érdekét minden más szempont elé helyezte. E gondolat jegyében „1481-ben kérte a pápát, hogy akiknek házastársuk a török harcok során eltűnt, kapjanak engedélyt, hogy újból házasságot köthessenek, anélkül, hogy a biztos halálhír megérkezett volna. A rendkívüli lehetőségre azért volt szükség, mert a Délvidék elnéptelenedése valós veszéllyé vált.”⁵

Mátyás rendelkezett a dézsmaszedés módjáról is, hiszen annak beszédése során elkövetett túlkapások végső soron az állami adók bevételét veszélyeztették. Az 1486. évi XL. törvénycikk értelmében a dézsmaszedőknek királyi embereket kellett magukkal vinni, akik felügyeltek arra, hogy a dézsma beszédésekor ne történjenek visszaélések. Ha a dézsmaszedők nem tartották be a törvényt, ezt a király emberei jelentették a püspöknek vagy a káptalannak. Amennyiben az egyház nem vizsgálta ki az ügyet, akkor az a király elé került és annak lezárásáig a dézsmaszedést fel kellett függeszteni, illetve addig nem volt szabad

⁴ Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: i.m. 43-44.o.

⁵ Gergely Jenő-Kardos József-Rottler Ferenc: i.m. 47.o.

egyházi tilalmat sem kivetni. Róma befolyásának a csökkentését, valamint az ország függetlenségének a hangsúlyozását szolgálta az 1486. évi XLIV. törvénycikk, mely szerint a dézsmák tárgyában a római kúria előtt indított pereket meg kellett szüntetni és vissza kellett vonni.

A huszitizmus hazánkban

Zsigmond király miután 1420-ban megszerezte a cseh trónt, kénytelen volt hatalmát megvédeni a vele fegyveresen szembeszálló huszita mozgalommal. A harcok Magyarország területére is áterjedtek. A huszita tanok pedig széles körben befogadásra találtak hazánkban, mivel ekkoriban jó néhány magyar diák volt a prágai egyetem hallgatója. Közéjük tartozott kamanci Tamás és Bálint, akik elkészítették az első magyar nyelvű teljes Biblia-fordítást. A fordítást a latin nyelvű Vulgata alapján készítették el. Ennek teljes szövege azonban nem maradt fenn, csak töredékek találhatók a Bécsi-, a Münchener-, és az Apocrypha-kódexben. A huszitizmusnak is, mint a későbbi reformációnak is az egyik fő törekvése volt, hogy a Szentírás anyanyelven való olvasását lehetővé tegye minden ember számára.

A huszitizmus hazai népszerűségét jelzi, hogy „[...] terjedésének megakadályozására az 1430-as évek közepén Marchiai Jakab személyében inkvizítor is működött hazánkban. Jelentése szerint 25000 embert térített meg. A huszita meggyőződést valló csoportok – a két kamanci bibliafordító vezetése alatt – Moldvába költöztek.”⁶

Miután a husziták megosztottá váltak, és egyik részével, a kelyhesekkel sikerült Zsigmondnak megegyeznie, a husziták másik csoportja (táboríták) felett már fegyveres győzelmet sikerült kivívnia a királynak. A huszita harcosok egy része Jan Jiskra/Giskra cseh zsoldosvezérhez csatlakozott, aki Albert király özvegyének Erzsébetnek, és az akkor még kisgyermek, a későbbi V. László magyar király védelmére szegődött. Fegyvereseivel gyakorlatilag hatalma alatt tartotta hosszú időn keresztül a Felvidéket. Jiskra hatalmát igyekezett megtörni Hunyadi János is, ő azonban nem járt eredménnyel. Mátyásnak sikerült meghódoltnia Jiskrát, katonái egy része, azonban még hosszú ideig ellenálltak, és harcra készítették Mátyás seregeit.

Mátyás később is folytatott harcot a huszitizmus ellen. „A baseli zsinat a huszita háború befejezése érdekében engedélyezte a két szín alatti áldozást a kelyheseknek. A Szentszék azonban később visszavonta az engedélyt, mivel pedig Podjebrád György továbbra is eltúrta a huszita áldozási módot országában, a Szentszék 1466-ban eretnekké nyilvánította, s felkérte Mátyást, hogy Podjebráddal szemben a Zdenko Sternberg vezette katolikus rendeket támogassa.”⁷

Mátyásnak a cseh trónért folytatott küzdelme azonban nem nélkülözte a politikai szempontokat sem, hiszen tervei között szerepelt esetlegesen a német-római császári cím megszerzése, amihez fontos lépés lett volna a cseh korona megszerzése, hiszen a cseh király a német birodalom hét választófejedelme közé számított.

⁶ Bertényi Iván-Gyapay Gábor: *Magyarország rövid története* Maecenas Kiadó, 1993, 137.o.

⁷ Bertényi Iván – Gyapay Gábor: i.m. 163.o.

Egyházpolitika Mátyás uralkodását követően

A Mátyást követő uralkodók is igyekeztek a főkegyúri jogot érvényre juttatni az egyes főpapi tisztségek betöltésekor. Ebben az ország rendjei is támogatták az uralkodókat. Az 1495. évi XXXI. törvénycikk kimondja, hogy az idegenek, akik nem a királytól, vagy nem olyan személytől szereztek az egyházi javadalmukat, kiket a kegyúri jog megillet azok vízbe fullasztandók. „Az 1498. évi határozat pedig egyenesen meg is nevezi a pápai udvart, mint amely kizárandó a magyarországi főpapi javadalmak ügyének intézéséből. Az 1515. évi országgyűlés pedig kötelezte a Rómába utazó főpapokat, hogy pápai bullát eszközöljenek ki arra nézve, hogy esetleges Rómában bekövetkező haláluk esetén a szentszék lemond javadalmuk betöltéséről [...]”⁸ (ez a már említett *reservatio* joga).

A főpapi kinevezések gyakran politikai megfontolások alapján történtek. Ezen túlmenően a szolgálataik elismerésül tanult, művelt emberek is főpapi javadalmakhoz jutottak az így megszerezhető magas jövedelem miatt, valójában azonban ők egyáltalán nem érezték elhivatást az egyházi pálya iránt. Ez a jelenség viszont az egyház tekintélyét egyre inkább aláásta.

Bakócz Tamás, aki jobbagysorból az esztergomi érseki és a bíborosi rangot is elérte, hatalmas vagyont halmozott fel. II. Gyula pápa halálakor nagy pompával jelent meg Rómában azt remélve, hogy pápává választják. Helyette azonban Medici János került az egyház élére X. Leó néven. Az új pápa megbízta Bakócz Tamást egy török elleni keresztes hadjárat megszervezésével. Hazatérve 1514 tavaszán neki is látott a keresztes sereg összegyűjtéséhez. Az igen szegénysorból érkező parasztok - az obszervánsok ige hirdetésének hatására is - azonban uraik ellen fordultak. Bakócz Tamás látva a helyzetet, megpróbálta leállítani a keresztes hadjárat megszervezését, azonban már nem tudta megakadályozni a Dózsa féle parasztlázadás kirobbanását.

Ferences obszervancia

Az obszervánsok a ferencesek szigorúbb ágát jelentették a renden belül. Felleptek az egyház elvilágiasodása, az egyre inkább terjedő eretnekségekkel szemben, továbbá élesen bírálták az egyházi személyek vagyongyűjtését, illetve az egyház gazdagságát. A fenyegető török veszélyt pedig az előbb felsorolt bűnök miatt isteni csapásaként értelmezték. Közvetlenül érintkeztek a társadalom legszegényebb rétegével is, anyanyelvű prédikációkat tartottak. Ők maguk pedig önkéntesen választották a szegény és alázatos életmódot, szemben az egyházi méltóságok fényűzésével. Kiemelkedő képviselőik Temesvári Pelbárt, Laskai Osvát.

⁸ Dienes Dénes: i.m. 45.o.